

ANNA TECHMAŃSKA
Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu

Piastowskie medale i monety medalowe w zbiorach Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu

The Piast medals in the collection of the Museum of the Silesian Piasts in Brzeg

Summary: The Piast medals are a part of the rich numismatic collection which has been developed, scientifically elaborated, stored and made available to the public by the History Department of the Silesian Piast Museum in Brzeg. The collection in question was built on the basis created by the Municipal Museum in Brzeg, established in 1901. The first part of the article concentrates on the collection of medals and medal-coins minted in the 16th and the 17th centuries in the former princes' mints located in Brzeg, Złoty Stok, Legnica and Wrocław, and released by the rulers of Silesia from the Piast dynasty. Several of the discussed items are true collector's rarities. The profiles of the mentioned princes and an outline of the history of the mints are also presented. The next part of the collection includes medals of the 19th and the 20th centuries, which were dedicated to the Piasts, released by the State Mint in Warsaw, institutions, societies and private persons. Their designers were recognized Polish artists, sculptors and medallists. The series of occasional numismatic items on the Piast themes are also mentioned.

Keywords: medals, mint, king, prince, the Piast dynasty, medallist

Streszczenie: Medale piastowskie stanowią część bogatej kolekcji numizmatycznej, gromadzonej, opracowywanej, przechowywanej i udostępnianej przez Dział Historii Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu. Omawiany zbiór budowano na bazie stworzonej przez Muzeum Miejskie w Brzegu, powstałe w 1901 r. Pierwsza część kolekcji obejmuje medale i monety medalowe, bite w XVI–XVII w. w dawnych książęcych mennicach: w Brzegu, Złotym Stoku, Legnicy i we Wrocławiu, a emitowane przez władców Śląska z dynastii piastowskiej. Kilka omawianych egzemplarzy to rarytasy kolekcjonerskie. Zaprezentowano również sylwetki wspomnianych książąt i zarys dziejów mennic. Drugi fragment przedmiotowej kolekcji to emitowane w XIX–XX w.

przez Mennicę Państwową w Warszawie, instytucje, towarzystwa i osoby prywatne, poświęcone Piastom medale, których projektantami byli uznani polscy artyści, rzeźbiarze i medalierzy. Wspomniano także o wydawanych współcześnie seriach numizmatów okolicznościowych o tematyce piastowskiej.

Słowa kluczowe: medal, mennica, król, książę, Piast, medalier

*

Medale piastowskie. Pod tym określeniem kryją się zarówno te, które powstawały w dawnych książęcych mennicach, jak i te emitowane współcześnie, poświęcone Piastom. Systematyczne ich pozyskiwanie to jedno z głównych zadań działalności Muzeum w Brzegu, które już w październiku 1945 r. zyskało nazwę Muzeum Piastowskiego, w 1965 r. zmienioną na Muzeum Piastów Śląskich i jako jedyna instytucja w Polsce zajmuje się statutowo problematyką Piastów śląskich i tradycjami piastowskimi na historycznym obszarze Ziemi Śląskiej.

Medale stanowią część kolekcji numizmatycznej, gromadzonej, opracowywanej, przechowywanej i udostępnianej przez Dział Historii. Trzeba przypomnieć¹, że kolekcję zapoczątkował zbiór przedwojenny, pochodzący z funkcjonującego w Brzegu od 1901 r. Muzeum Miejskiego. Wiemy dziś, że na aukcjach w Monachium (w 1911 r. i w 1918 r.) zakupiono monety i medale okolicznościowe emitowane przez piastowskich książąt śląskich. Taki właśnie terytorialny zasięg zbieractwa, określony granicami dawnego księstwa, przyjął ówczesny kierownik Muzeum – Hermann Weisstein. Zbiór najprawdopodobniej po raz pierwszy zaprezentowano w 1926 r., kiedy to odwiedzili brzeskie Muzeum członkowie Śląskiego Towarzystwa Starożytności, a na wystawie stałej znalazł się w 1930 r. Do opracowanego w latach 1945–1949 inwentarza wpisano 108 monet i medali Piastów śląskich (książąt: Fryderyka II, Jerzego II, Joachima Fryderyka, Jana Chrystiana, Jerzego Rudolfa, Jerzego III, Ludwika IV, Chrystiana i Jerzego IV Wilhelma).

Najstarszy w muzealnej kolekcji jest słynny, absolutnie jedyny w swoim rodzaju, medal księcia brzeskiego Jerzego II i jego żony Barbary Hohenzollern, z wizerunkami pary książęcej.

Jerzy II przyszedł na świat 18 lipca 1523 r. w Legnicy². Był drugim synem księcia legnickiego, brzeskiego, wołowskiego i ziębickiego Fryderyka II i jego

¹ A. Techmańska, *Historia i zasoby kolekcji mennictwa legnicko-brzeskiego w Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu*, [w:] *Silesia Numismatica Ducatus Lignicensis et Bregensis*. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Miedzi w Legnicy, 24–25 listopada 2000, red. B. Paszkiewicz, Legnica 2001, s. 207 i nast.; też, *Kolekcja monet i medali piastowskich w Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu*, „Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne”, nr 1/2006.

² K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007, s. 213.

drugiej żony Zofii, córki margrabiego brandenburskiego Fryderyka i Zofii, córki Kazimierza Jagiellończyka. Przez potomnych książę, umiejętnie i pomyślnie sprawujący rządy przez blisko czterdzieści lat, jest pamiętany przede wszystkim jako doskonały gospodarz, mecenas kultury, sztuki i nauki. Książę był udziałowcem kopalni złota i miedzi na Śląsku (m.in. tzw. Sztolni Trzech Króli położonej na terenie Głuchołazy – Zlaté Hory), przywilejami wspierał rozwój górnictwa i hutnictwa, zlecił poszukiwanie złóż soli. Zakładał winnice i stawy hodowlane. Dbał o gospodarkę wodną, pilnując spławu i budując jazy na Odrze. Książę częściowo ufundował³ i w latach 1563–1569 wybudował *Gymnasium Illustre*, niebywale nowoczesną i prestiżową szkołę. „Gmach ów jest długi na 95 śląskich łokci, a jego wysokość na trzy piętra do dachu wynosi łokci 26. Gmach ów ma też wieżę” – podawano w *Diariuszu miasta Brzegu 1565–1811*⁴. Jerzy II nie tylko zatrudniał wybitnych pedagogów, ale również zainicjował założenie w Gimnazjum gabinetu sztuk i osobliwości, przechowującego klejnoty, kolekcję militariów, numizmatyczną i kartograficzną, osobliwości przyrody (minerały, kamienie szlachetne) i dzieła sztuki (arrasy, obrazy, rzeźby, grafiki) oraz unikatowe rękopisy w bardzo bogatym księgozbiore. Nadto Jerzy II zlecił odbudowę ratusza w Brzegu po pożarze w 1569 r., a także przebudował przyległy do zamku kościół kolegiacki pw. św. Jadwigi śląskiej, tworząc w jego wnętrzach rodową nekropolię książąt brzesko-legnickich, gdzie sam został pochowany. „7. maja 1586 r. w wieku 63 lat, po 39-letnim panowaniu zmarł książę Jerzy. 10 maja przy zwłokach czuwali krawcy... 9. czerwca odbył się książęcy pogrzeb, a 11. miasto złożyło hołd księżnej wdowie Barbarze i braciom jej małżonka”⁵.

15 lutego 1545 r. odbyła się w Berlinie ceremonia zaślubin księcia Jerzego II z córką Joachima elektora brandenburskiego, Barbarą. Za czasów panowania księcia została również ukończona przez włoskich architektów i budowniczych przebudowa zamku w Brzegu w stylu renesansowym. Friedrich Lucae, opisując brzeski zamek jako jedną z najbardziej interesujących rezydencji renesansowych w tej części Europy, zwraca szczególną uwagę na bogato zdobioną fasadę bramy wjazdowej: „Brama z przodu przedstawia się podziwu godnie w pięknej kosztownej, rzeźbiarskiej szacie. U góry stoi ks. Jerzy II i jego małżonka Barbara, urodzona margrabianka brandenburska, naturalnej wielkości, wykonani z kamienia. Po obu stronach książęce herby, trzymane przez uzbrojonych rycerzy wyciągniętymi rękami. Każdy herb jest polichromowany kolorami i złotem, i srebrem zdobiony

³ Finansowanie budowy gimnazjum książęcego pochodziło także z dochodów odebranych brzeskiej kolegiacie pw. św. Jadwigi śląskiej oraz podatku, nałożonego na poddanych. Zob. *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków 1999, s. 514.

⁴ M. Wrzeciono, *Diariusz miasta Brzegu 1565–1811. Wydarzenia z życia miasta i jego mieszkańców*, Brzeg 2017, s. 16.

⁵ Tamże, s. 25.

starannie... Górą, nad oknami pierwszego piętra, umieszczone są ciosowe rzeźby przedstawiające legnickich i brzeskich książąt, od Piastów począwszy, aż do Fryderyka II. Są one wprawdzie tylko wykonane jako popiersia, uporządkowane i polichromowane. Jeszcze wyżej biegnie szeroka, ciosowa galeria... Nad nią wznosi się szczyt dachowy portalu, wysoka wieża o dwóch poziomach przeźroczy, z wielkimi oknami, kryta miedzią, ozdobiona wieloma złożonymi gałkami”⁶.

W gabinecie książęcym w zamku zachowały się renesansowe polichromie: drzewo genealogiczne z portretami rodziny książęcej – Jerzego II i Barbary wraz z gałązkami, na których umieszczono wizerunki ich potomstwa oraz herby rodowe małżonków i synowych. Malowidło powstało w latach 1581–1584, a wykonał je prawdopodobnie nadworny malarz Baltazar Latomus (przy motywach roślinnych, okalających niewielkie wewnętrzne okno, widnieje data: 1584). Na polach tarczowych pod sklepieniem dawnej sali sądu książęcego zachowały się napisy, informujące o datach urodzenia księcia Jerzego II i czworga dzieci.

Obok wymienionych powyżej form, kolejnym (skutecznym) sposobem upamiętnienia pary książęcej było wybite medalu przez Tobiasza Wolffa, medaliera austriackiego, działającego najprawdopodobniej w latach 1564–1604⁷. Srebrny medal ze zbiorów Muzeum (Ø 24 mm) został wykonany w 1572 r.⁸

Medal prezentuje popiersia księcia (awers) i księżnej (rewers), wizerunkowo zbliżone mocno do rzeźbionych wyobrażeń pary książęcej na bramie wjazdowej zamku, które, co ciekawe, po ułożeniu obok siebie, okazują się być zwrócone do siebie twarzami, dokładnie tak, jak postacie na bramie, gdyż są ukazane *en trois quarts* w lewo i w prawo. To rzadko spotykany przejaw traktowania przez księcia żony jako równoprawnego partnera w sprawowaniu rządów i zapewne także w życiu prywatnym. Popiersia wieńczą opisujące władców napisy, odpowiednio: V.G.G. GEORG.HERZ:IN.SCHLE.Z.LIG:V.BRIG oraz G.BARBARA. GEBOR:MARG:Z. BRAN:H.I.S.Z.L.V.B. (ilustracje 1 i 2).

Następne w zbiorach brzeskiego Muzeum, ujmując temat chronologicznie, są monety medalowe, wybite z okazji śmierci i pochówku starszego syna Jerzego II i Barbary, ks. Joachima Fryderyka⁹ i jego żony Anny Marii, córki Joachima Ernesta ks. Anhaltu, poślubionej 19 maja 1577 r. w Brzegu.

⁶ F. Lucae, *Schlesiens curiose Denckwuerdigkeiten oder vollkommene Chronica Von Ober- und Nieder-Schlesien...*, Franckfurt am Maeyn 1689. Tłumaczenie profesora Tadeusza Andrzeja Broniewskiego, architekta, konserwatora zabytków architektury, współautora (z Mieczysławem Zlatem) serii „Słask w zabytkach sztuki” (zm. 1976 r.).

⁷ Por. Lore Börner, *Die graphischen Vorlagen der Papstmedaillenserie von Tobias Wolff*, „Staatliche Museen zu Berlin Preußischer Kulturbesitz”, 1964, s. 91–96.

⁸ F. Friedensburg, H. Seger, *Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit*, Breslau 1901, poz. 1378. Najprawdopodobniej zachowały się jedynie trzy egzemplarze omawianego medalu. Egzemplarz złoty znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu.

⁹ Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 213.

Il. 1 i 2. Medal z wizerunkiem ks. Jerzego II i jego żony Barbary, Tobias Wolff, 1572

Joachim Fryderyk urodził się 29 września 1550 r. Za życia ojca przebywał na dworze Jana Jerzego Hohenzollerna, w imieniu którego był obecny na koronacji Henryka Walezego na króla Polski. Po śmierci ks. Jerzego II początkowo sprawował rządy w księstwie brzeskim wspólnie z bratem Janem Jerzym, rezydując tymczasem w Oławie, ponieważ Brzeg stanowił oprawę wdowią matki. Po śmierci brata w 1592 r. został samodzielnym księciem brzeskim, a od 1596 r. także legnickim. Książę kontynuował politykę ojca jako zaradny i troskliwy gospodarz terenu, na którym przyszło mu władać. Powiększył dzielnicę o bogate w złoża metali szlachejnych Dzierżoniów i Srebrną Górę, wykupując je od rodziny von Rosenberg. Otworzył mennicę w Oławie. Od 1585 r. pełnił funkcję prepozyta luteranńskiej kapituły magdeburskiej, a od 1588 r. – generała i dowódcy regularnych wojsk śląskich. Po śmierci księcia i pochówku w brzeskim kościele przy zamkowym pw. św. Jadwigi śląskiej, w 1602 r., wybito w Złotym Stoku srebrną monetę medalową o nominale 1/2 talara (Ø 34,5 mm) z wizerunkiem księcia i stosownym napisem: +MEMOR.IOACH.FRID.DVCIS.SILES.LEGN.BREGENSIS. na awersie. Pole rewersu wypełnia siedmiowierszowy napis okolicznościowy: OBIIT. AN/NO:M.D.C II./M.MART.XXV./HORA.P.MER.VI/CVM.VIXISSET./AN:LI. MENS:V/DIES.XXVI.+ Sentencję: DEO:OPT.MAX.IN.AETERN.VIVENS:SVM. PATR.LVCTV.PLACI:+ umieszczono w otoku rewersu¹⁰.

Okolicznościowe napisy: MEM.ANNAE,MAR.PR.ANH... DVCIS.SIL, usytuowany pod, zwieńczoną mitrą księżęcą, tarczą z herbem książąt brzesko-legnickich na awersie, oraz OBIIT/M.NOV.DIE/XIV.ANNO/M,D,C.V w polu i (częściowo słabo czytelny): BREG.FILII.MOE(?)STIS.F.F.QVAE.PIA... w otoku,

¹⁰ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1389.

przy perełkowej obwódce rewersu, zdobią bardzo rzadko spotykaną półortówkę (moneta równa 1/8 talara; Ø 24 mm)¹¹, upamiętniającą ks. Annę Marię, zmarłą w 1605 r. i pochowaną w Oławie.

Muzeum posiada także, niestety nieoryginalną, klipę o nominale 1/2 talara, 37 × 38mm¹², bitą przy okazji śmierci Anny Marii. Ta niemal kwadratowa moneta również opatrzona została właściwymi okazjonalnymi napisami, którym towarzyszy między innymi herb Piastów brzesko-legnickich.

Jeden – pochodzący z tzw. zbiorów poniemieckich, czyli obecny w brzeskiej kolekcji muzealnej przed 1945 r., drugi – zakup aukcyjny z 2009 r., to dwa egzemplarze medalu księcia Jana Chrystiana, drugiego syna Joachima Fryderyka i Anny Marii, urodzonego w Oławie 28 sierpnia 1591 r.¹³ Osierocony w wieku 14 lat (w chwili śmierci ojca jedenastoletni), książe przebywał u margrabiów brandenburskich w Krośnie Odrzańskim. Cztery lata później, w 1609 r., objął samodzielne rządy. 12 grudnia następnego roku, w Berlinie, poślubił Dorotę Sybillę, córkę elektora brandenburskiego Jana Jerzego i Elżbiety z ksiąząt Anhalt-Zerbst. W wyniku podziału władzy z bratem, dokonanego oficjalnie w maju 1612 r., panował w Brzegu, Oławie, Strzelinie, Niemczy, Kluczborku i Byczynie. Książe był przede wszystkim czołowym przywódcą protestantów śląskich w początkach wojny trzydziestoletniej, w latach 1617–1621 sprawującym funkcję namiestnika cesarskiego na Śląsku. To właśnie w Brzegu, na zjeździe zorganizowanym 6 października 1619 r., stany śląskie zaaprobowały wybór Fryderyka V Wittelsbacha na króla Czech, dokonany wcześniej przez stany czeskie¹⁴. Warto przy okazji wspomnieć, że w zbiorach Muzeum w Brzegu znajduje się fascynujący zeszyt do matematyki, zawierający, obok obliczeń arytmetycznych i wykresów geometrycznych, notatki i rysunki z zakresu strategii wojskowej, założony, własnoręcznie podpisany i prowadzony przez ks. Jana Chrystiana w 1607 r.

Medal, zdobiony wizerunkiem księcia i tarczą z herbem księstwa, wykonany w 1608 r., dla uczczenia siedemnastoletniego wówczas księcia, ma kształt owalny (Ø 29/36 mm) i jest zaopatrzony w uszko do zawieszania¹⁵ (ilustracje 3 i 4). Przy portrecie Jana Chrystiana na awersie umieszczono dookołny napis opisujący: IOHANNES:CHRISTIAN:D:G:DVX: SILESIAE:LIGNIC: ET:BREGENSIS:1608+. Herb księstwa na rewersie otacza sentencja: INTEGRITAS: ET:RECTVM:CVSTODIANT:ME+.

¹¹ Tamże, poz. 1397.

¹² Zob. E. Kopicki, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Teksty cz. 1, Tablice cz. 1, Warszawa 1995, s. 262.

¹³ Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 229.

¹⁴ *Piastowie...*, s. 536 i nast.

¹⁵ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1560.

Il. 3 i 4. Medal ks. Jana Chrystiana, 1608 r.

Półtora roku po śmierci Doroty Sybilli (pochowanej 14 maja 1625 r. w kościele przyzamkowym pw. św. Jadwigi śląskiej w Brzegu), 13 września 1626 r. książę ożenił się ponownie – z Anną Jadwigą von Sitzsch, córką Fryderyka, biskupiego marszałka dworu. Los sprawił, że ostatnie trzy lata życia Jan Chrystian spędził w Ostródzie, gdzie zmarł na zapalenie płuc w pierwszy dzień świąt Bożego Narodzenia 1639 r. Ciało księcia zostało jednak w kwietniu następnego roku odwiezione do Brzegu i po uroczystym pogrzebie 12 grudnia 1640 r. (akurat w trzydziestą rocznicę pierwszego małżeństwa), złożone w kościele zamkowym pw. św. Jadwigi śląskiej obok pierwszej żony Doroty Sybilli.

Z podobnych źródeł pochodzą, przechowywane w brzeskiej kolekcji, monety medalowe, bite w Legnicy przy okazji śmierci młodszego brata Jana Chrystiana – ks. Jerzego Rudolfa, urodzonego w Oławie 22 stycznia 1595 r., a zmarłego we Wrocławiu 14 stycznia 1653 r.¹⁶

Srebrne monety o nominale 1/8 talara (Ø 30 mm) zdobione są wizerunkiem księcia oraz okolicznościowymi napisami: D:G.GEORG.RUDOLPH.DUX: SIL.LIG.BREG & GOLDBE – NATUS/22 IANUARI/ANNO 1595/OBIIT 14/ IANUARI/1653¹⁷.

W 1639 r. wspólne rządy w księstwie objęli synowie ks. Jana Chrystiana: Jerzy III (najstarszy, urodzony 4 września 1611 r.), Ludwik IV (szóste dziecko, urodzone 19 kwietnia 1616 r.) i Chrystian (ósmi potomek, urodzony 19 kwietnia

¹⁶ Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 230.

¹⁷ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1702.

1618 r.). (Jan Chrystian z żonami – Dorotą Sybillą i Anną Jadwigą, miał ogółem 12 synów i 8 córek¹⁸.)

Ks. Jerzy III, mając zaledwie 10 lat, rozpoczął studia uniwersyteckie we Frankfurcie nad Odrą. W latach 1623–1624 sprawował funkcję honorowego rektora Uniwersytetu. Będąc osiemnastoletnim młodzieńcem, odbył podróż po zachodnich dworach europejskich, bawiąc między innymi u Ludwika XIII we Francji i Karola I w Anglii. Po śmierci ojca wspólnie z braćmi objął rządy w pozostawionym przezeń księstwie. „1641. Miasto i księstwo złożyło hołd lenny trzem książęcom braciom”¹⁹. Na czas panowania ks. Jerzego III przypadła podróż króla polskiego Władysława IV przez Śląsk (w 1638 r.), któremu książę prezentował uroki ziemi brzeskiej. W 1642 r. książę stanął w obliczu oblężenia miasta przez wojska szwedzkie pod dowództwem feldmarszałka Lenarta Torstenssona. „25. czerwca Szwedzi stanęli pod Brzegiem. 28. czerwca nieprzyjaciel odciął wodociąg z Zielęcic do zamku. 29. czerwca nadciągnęła nieprzyjacielska armia z piechotą i rozbiła trzy obozy... Oblężenie trwało do 25. lipca, w którym to dniu nieprzyjaciel wycofał się, zaś w ciągu 11 dni wystrzelił 113 granatów i kul ognistych...”²⁰. Musiał zatem książę udźwignąć ciężar podnoszenia ze zniszczeń miejskich fortyfikacji, przedmieść i okolicznych wiosek. Jako władca Jerzy III dbał w pierwszym rzędzie o rozwój miast, handlu i rzemiosła, by przywrócić księstwu należną pozycję gospodarczą. W wyniku dokonanego w drodze losowania 3 czerwca 1654 r. podziału, objął samodzielne rządy w księstwie brzeskim (Ludwikowi IV przypadła Legnica, Chrystianowi – Wołów). Tego samego roku przez cesarza Ferdynanda III Habsburga został książę mianowany Starostą Generalnym Śląska. W 1657 r. stawił czoło epidemii dżumy. Władca pomyślał również o odnowieniu swej rezydencji. Wyremontowano wieże zamkowe, wybudowano ujeżdżalnię dla koni, a wnętrza ozdobiły nowe malowidła²¹.

W inwentarzu muzealnym zewidencjonowane są dwa medale i kilka monet medalowych, upamiętniających Jerzego III. Medale zostały wykonane przez Johanna Buchheima (1624–1683) – znanego medaliera, pracującego we Wrocławiu, autora medalu koronacyjnego Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Wcześniejszy, z 1653 r., o kształcie owalnym (Ø 36/38 mm), prezentuje popiersie księcia, obwiedziona tytulaturą: D:G:GEORG: DUX SIL.L.&B: SUPREMAE PER.SIL.PRAEF.ADMINISTR na awersie oraz herb Piastów brzesko-legnickich pod orłem dolnośląskim i labrami, a nad dewizą w języku łacińskim: SORS.

¹⁸ Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 229.

¹⁹ M. Wrzeciono, dz. cyt., s. 38.

²⁰ Tamże, s. 39 i nast.

²¹ *Piastowie...*, s. 549 i nast.

MEA.A.DOMINO („Los mój w rękę Boga”)²². Natomiast medal wykonany trzy lata później (Ø 49 mm) został ofiarowany ks. Jerzemu III przez Radę Miasta Brzegu. Awers wypełnia wizerunek księcia na koniu, rewers – panorama Brzegu (jeden z najstarszych znanych widoków miasta z wyraźnie widocznymi wieżami kościoła pw. św. Mikołaja i ratusza oraz tzw. Wieżę Lwów, usytuowaną w południowo-zachodnim narożniku zamku)²³ (ilustracje 5 i 6). Autor umieścił na nim także sentencje w języku łacińskim, które w tłumaczeniu na język polski brzmią: „Kotwicą świętą jest Bóg dla ciebie, Brzegu, a następną ostoją książe” i „Przeznaczeniem moim jest Bóg”. To wyróżnienie jest rzeczywiście wyjątkowe. Nie znamy żadnego innego przykładu podarowania medalu władcy przez mieszczan.

Il. 5 i 6. Medal ofiarowany ks. Jerzemu III przez Radę Miasta Brzegu, Johann Buchheim, 1656 r.

„14. lipca [1664 r.] o trzeciej w południe zmarł nasz panujący książę Jerzy III... 8. października odbył się książęcy pogrzeb, aż do którego mieszczanie cały czas czuwali przy zwłokach i w krypcie”²⁴. Nominały monet okolicznościowych, wybitych z okazji śmierci i pochówku Jerzego III, które znajdują się w brzeskich zbiorach muzealnych w ogólnej liczbie czterech egzemplarzy, to 1/4 i 1/8 talara. Na awersach ćwierćtalarówek (srebro, Ø 33/34 mm) utrwalono wizerunek księcia, otoczony inskrypcją, związaną z zakresem sprawowanej władzy: GEORGIUS. III.DUX.SILES.LIGN.BREG:SUPR.CAP.SIL. Na rewersach znalazł się stosowny

²² F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1827; A. Więcek, *Medale Piastów śląskich*, Warszawa 1958, s. 64.

²³ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1830.

²⁴ M. Wrzeciono, dz. cyt., s. 49.

do okazji napis: NATUS/A:1611.D4.SEP./DENATUS/A:1664.D14.JULI/AETAT.
52MENS/X.DIE.X, czyli daty urodzin i śmierci²⁵.

Jedna z monet jest nadzwyczaj interesująca – przerobiono ją na wisiorek, przymocowując zawieszkę oraz doczepiając niewielką tarczkę z literami (monogramem?): P.K.B (ilustracje 7 i 8).

Il. 7 i 8. Moneta medalowa wybita z okazji śmierci ks. Jerzego III, 1664 r.

Moneta o mniejszym nominale (1/8 talara; srebro, Ø 26/28 mm) ma okolicznościowy napis na rewersie, identyczny z napisem na monetach o nominale 1/4 talara, i portret księcia, okolony znany napisem na awersie²⁶.

Jerzy III był dwukrotnie żonaty. Pierwszą żoną była poślubiona w Bierutowie 22 lutego 1638 r. Zofia Katarzyna, córka Karola II z Podiebradu, księcia oleśnicko-ziębieckiego – o 10 lat starsza od męża. Po jej śmierci książę ożenił się z – o 27 lat młodszą – Elżbietą Marią Karoliną, córką Ludwika Filipa, palatyna Pfalz-Simmern²⁷. Odejście obu żon – odpowiednio 21 marca 1659 r.²⁸ i 20 maja 1664 r.²⁹ – również uświetniono wybiciem okazjonalnej monety medalowej. Na

²⁵ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1864.

²⁶ Tamże, poz. 1865.

²⁷ Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 233.

²⁸ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1836.

²⁹ Tamże, poz. 1861.

posiadanych przez brzeskie Muzeum srebrnych ortach (Ø 31 mm) i ćwierćtalarówce (Ø 33 mm), niestety, nie znajdziemy wizerunków księżnych, lecz ich herby rodowe i specjalne napisy, obejmujące tytułaturę z datami urodzin, zamążpójścia i śmierci, a zatem: SOPHIA CATHARINA DUCISS:SILES: LIGN: BREG. – NATA /A:1601.D. 2. SEPT:/NUPTA/1638.D.22.FEBR/DENATA/ 1659.D.21.MART, w otoku: PENULTIMAE STIRPE DUC:MONSTERB:OLSN:COMIT:GLAC oraz MEM.ELISABETHAE.MARIAE. CHARLOTTAE.PALAT.RHEN – OBIIT/ MDC-LXIV./M.MAI OD.XIX/AET.AN.XXV./ MENS.VI./D.XXIIIX i DUC.SIL.LIGN. BREG.EXEMPL.CAS.TITAT.

Urodzony w Brzegu 10 kwietnia 1616 r. Ludwik od piątego do ósmego roku życia kształcił się na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą. Jako trzynastoletni chłopiec wraz z bratem Jerzym III odbył podróż po Europie Zachodniej. Razem z braćmi sprawował w księstwie rządu, podczas których doszło do oblężenia Brzegu przez wojska szwedzkie (w 1642 r.) i dzielnej, trwającej kilka tygodni, obrony miasta. W 1638 r., również wspólnie z braćmi, witał w Nysie podróżującego przez Śląsk króla Polski Władysława IV. W pamięci legnickich poddanych pozostał dobrym gospodarzem, troszczącym się o odbudowę dzielnicy po zniszczeniach wojny trzydziestoletniej, oraz mecenasem kultury i oświaty – w 1657 r. utworzył placówkę naukową, przekształconą pół wieku później przez cesarza Leopolda I w słynną Akademię Rycerską³⁰. Książę żywo interesował się sztuką wojenną i mechaniką i, co ciekawe, w wolnych chwilach oddawał się „sztukom mechanicznym”, czyli majsterkowaniu³¹. Ludwik IV ożenił się w Brzegu 18 maja 1649 r. z Anną Zofią, córką Jana Albrechta II, księcia Mecklemburg-Güstrow, i Eleonory Marii. Zmarł w Legnicy kilka miesięcy przed bratem Jerzym – 24 listopada 1663 r.³² i został tam pochowany w kościele pw. św. Jana Chrzyciela. Wyemitowane wówczas ćwierć talara (Ø 33,4 mm) ozdobiono charakterystycznym opisem: NATUS/A.1616D.19 APR./ DENATUS/ A.1663 D.24.NOV/ AETAT.47.HAEBD/31 na rewersie i tarczą z herbem księstwa pod labrami, okoloną inskrypcją LUDOVICVS.DUX.SILESIAE.LIGNIC.BREG.ET GOLD. na awersie³³.

Po śmierci Ludwika IV Jerzy III i Chrystian powiększyli swe posiadłości o księstwo legnickie. Zanim jednak doszło do nowego podziału terytorium, cała scheda książąt piastowskich przypadła najmłodszemu z trójki braci – Chrystianowi³⁴. Książę urodził się 19 kwietnia 1618 r. w Oławie. Mając 17 lat, wyjechał

³⁰ Zob. *Piastowie...*, s. 553 i nast.

³¹ Tamże, s. 555.

³² Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 235.

³³ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1888.

³⁴ Ks. Jerzy III miał jedno dziecko z pierwszego małżeństwa – córkę Dorotę Elżbietę (1646–1691), która w 1663 r. została żoną Henryka, hrabiego von Nassau-Dillenburg. Na pamiątkę pożegnania z córką, w Ulesiu pod Legnicą, w 1664 r. książę wzniósł tzw. Obelisk/Kolumnę Łez – najstarszy na Śląsku pomnik

do szkoły kalwińskiej w Kiejdanach, gdzie spotkał się z kuzynem Bogusławem Radziwiłłem³⁵. Matka Bogusława, Elżbieta Zofia, i matka Chrystiana, Dorota Sybilla, były siostrami. Przez kilkanaście lat ksiązę dzielił swe losy i rządy z braćmi. Samodzielne panowanie rozpoczął w Chojnowie, po podziale dokonanym w 1654 r. Panując już samodzielnie w księstwie brzesko-legnicko-wołowskim, po śmierci obu braci, zamierzał kandydować do polskiego tronu po abdykacji Jana Kazimierza w 1668 r.³⁶ Zmarł w Legnicy 28 lutego 1672 r.³⁷ Spoczął również w Mauzoleum w kościele św. Jana Chrzyciela. Dla uczczenia księcia wyemitowano z okazji jego śmierci srebrne monety medalowe o nominałach 1/2 i 1/4 talara. Egzemplarze w zbiorze muzealnym łączą identyczne wyobrażenia na awersie i rewersie: popiersie księcia, ukazujące prawy profil, i okolicznościowy napis: CHRISTIANVS. D.G. DVX. SIL. LIG.BREG. E WOL – NAT.OLAV./A.CMDC. XIIX./XIX. APRIL./DENAT. LIGNICI/ A.C. MDC.LXXII/XXIIX.FEBR, a różnią wymiary: Ø 37,5 mm i 30/31 mm³⁸.

Książę Chrystian, ożeniony 24 listopada 1648 r. z Ludwiką, córką Jana Kazimierza, księcia Anhalt-Dessau, pozostawił po sobie następcę³⁹. Prawdopodobnie swemu pierwszemu synowi Chrystian chciał nadać imię Piast, ale pod naciskiem duchownych z najbliższego otoczenia dał mu imiona tradycyjne w rodzinach książąt niemieckich⁴⁰. Jerzy IV Wilhelm przyszedł na świat 29 września 1660 r. w Oławie⁴¹. Od wczesnych lat uczono go filozofii, retoryki, języków obcych (łaciny, francuskiego, włoskiego, hiszpańskiego), jazdy konnej, fechtunku, tańca. 27 lutego 1672 r., a więc dzień przed śmiercią ojca, w wieku 12 lat, na polecenie matki, udał się na studia uniwersyteckie do Frankfurtu nad Odrą. Już w następnym roku wrócił do Brzegu, ponieważ doszły go wieści o niezadowoleniu poddanych z rządów regencyjnych matki. Podczas audiencji u cesarza Leopolda I w Wiedniu, 14 marca 1675 r. książę złożył hołd lenny. Cesarz uznał go za pełnoletniego i przekazał rządy w księstwach brzeskim, legnickim i wołowskim. Rządy, podczas których książę

o świeckim charakterze, wystawiony w miejscu publicznym. Zob. G. Humeńczuk, *Legnickie pomniki przed II wojną światową*, Legnica 2000, s. 40, poz. 6. Ks. Ludwik IV także miał jednego potomka – syna Chrystiana Alberta. Ten jednak żył tylko dwa i pół miesiąca – od 5/7 listopada 1651 r. do 20 stycznia 1652 r. Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 242.

³⁵ *Piastowie*, dz. cyt., s. 556.

³⁶ Tamże, s. 557.

³⁷ Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 236.

³⁸ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1947 i 1948.

³⁹ Małżeństwo miało czworo dzieci: Karolinę, urodzoną w 1652 r., Ludwikę, która przeżyła zaledwie 3 lata (1657–1660), Jerzego IV Wilhelma (1660–1675), Chrystiana Ludwika, który urodził się i zmarł w 1664 r. Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 242–244.

⁴⁰ *Piastowie*, dz. cyt., s. 557.

⁴¹ Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 243.

wykazał zainteresowanie dla reform administracyjnych i zdążył założyć Zakon Kawalerów Orderu Złotego Jelenia⁴². Niestety już w listopadzie tego samego roku podczas polowania książę zatrzymał się na noc w chacie chłopą w Kościerzycach nieopodal Brzegu i tam zaraził się czarną ospą⁴³. Zmarł 21 listopada 1675 r. jako ostatni męski przedstawiciel dynastii piastowskiej. Podobnie jak ojciec i stryj, został pochowany w Mauzoleum legnickim przy kościele pw. św. Jana Chrzciciela.

Zrozumiałe, że w zbiorach Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu znalazło się sporo, bo aż sześć, srebrnych medali upamiętniających ostatniego Piasta. Wszystkie są autorstwa brzeskiego złotnika Samuela Kollera (sygnatura artysty widoczna na każdym egzemplarzu) i zadziwiają mistrzostwem wykonania. Niemal wszystkie prezentują wizerunek księcia na awersie: widoczny prawy profil, z długimi włosami, w ozdobnej zbroi przepasanej szarfą i szerokim kołnierzu, otoczone napisem: GEORG. WILHELM. D:G. DVX. SILESIAE. LIGN. BREG & WOL (napis nie jest w każdym przypadku identyczny; czasem kropki zastępuje niewielki krzyżyk). Rewers wypełnia specjalny dziesięciowierszowy napis: PIASTEAE/REG. FAM.ULTIM./VIRTUTE.PRIMUS./ANIMAM./DIE.29.SEPTEMB.1660./ACCEPTAM./DEO.ITA.IUBENTI./D.21.NOVEMB.1675./ILLACHRVM.SLES./REDDIDIT⁴⁴.

Trzy medale są okrągłe (Ø 31/33,6 mm), pozostałe zaś – owalne (Ø 29/32 mm).

Jeden z medali (owalny, Ø 37,5/ 40mm) wyróżnia się na tle innych tym, że na rewersie przedstawiono kwitnącą agawę⁴⁵ (ilustracje 9 i 10). Agawa kwitnie tylko raz, a zaraz po tym roślina zaczyna obumierać. Jest to wyraźne nawiązanie do odejścia księcia w bardzo młodym wieku, podkreślone sentencją towarzyszącą wizerunkowi: DUM FLORUI MORIOR – Umieram, gdy kwitnę. (Motyw kwitnącej agawy znajduje się także na sarkofagu ks. Jerzego IV Wilhelma.) Trzy medale posiadają zawieszki.

Zbiór okolicznościowych monet medalowych otwierają monety o nominale 1 1/2 talara (Ø 55 mm)⁴⁶. Awers jest podobny do awersu medalowego, jednak

⁴² Zakon Kawalerów Orderu Złotego Jelenia przestał istnieć wraz ze śmiercią księcia. Został reaktywowany w Lanckoronie 23 sierpnia 1998 r. Zob. M.P. Krzemień, *Książę Jerzy IV Wilhelm i jego Zakon Kawalerów Orderu Złotego Jelenia*, Kraków 2011, s. 21.

⁴³ Ostatni przypadek ospy prawdziwej miał miejsce w 1978 r., a choroba ta została uznana za eradykowaną w 1980 r. W 1963 r. epidemia czarnej ospy wybuchła we Wrocławiu. Zob. B. Róžańska-Gambal, *Występowanie epidemii ospy prawdziwej na świecie od czasów starożytnych po współczesne*, „Medycyna Nowożytna: studia nad historią medycyny” 2008, t. 15, nr 1–2, s. 31–59.

⁴⁴ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1975, 1979, 1981. Zob. J.A. Szwaagrzyk, *Moneta, medal, order. Katalog wystawy własnych zbiorów numizmatycznych Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, Wrocław 1971, s. 61.

⁴⁵ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 1976. Tu błędnie określono roślinę przedstawioną na rewersie jako aloes (A.T.).

⁴⁶ Tamże, poz. 1973.

Il. 9 i 10. Medal wybity na okoliczność śmierci ks. Jerzego IV Wilhelma, Samuel Koller, 1675 r.

popiersie księcia zwrócone jest *en trois quarts* w prawo, na rewersie natomiast napis jest szesnastowerszowy i w tłumaczeniu z języka łacińskiego brzmi: „Ostatni potomek polskiego Piasta etnarchy. Książę przecież pełnoletni, aczkolwiek w 15. roku swego życia, po dziewięciomiesięcznym zarządzaniu w księstwach, położył nieszczęsny kres dnia 21 listopada roku 1675 sobie, domowi królewskiemu trwającemu dziewięć wieków. Pozostawił Śląsk w wątpliwości, czy jest więcej winien rodowi piastowskiemu, czy też po śmierci Jerzego Wilhelma” (ilustracje 11 i 12).

Monety o nominałach 1/2 (Ø 37,5 mm) i 1/4 talara (Ø 32,5 mm) przypominają egzemplarze okrągłych medali z popiersiem księcia w prawym profilu na

Il. 11 i 12. Moneta medalowa wybita z okazji śmierci ks. Jerzego IV Wilhelma, Samuel Koller, 1675 r.

awersie i dziesięciowersowym napisem na rewersie⁴⁷. Na półtalarówkach daty zapisano cyframi arabskimi, na ćwierćtalarze – cyframi rzymskimi. Na wielu monetach medalowych widnieje sygnatura Christopha Brettschneidera, zarazem mincmistrza i wardajna mennicy brzeskiej. Mincmistrz kierował mennicą i nadzorował jej prawidłowe funkcjonowanie, zaś wardajn sprawował pieczę nad utrzymaniem właściwej próby metalu użytego do wyrobu monet.

Zdecydowana większość omówionych medali i monet medalowych pochodzi z mennicy w Brzegu, jedynie kilka egzemplarzy z mennicy w Złotym Stoku (1/2 talara pośmiertnego ks. Joachima Fryderyka i półort pośmiertny ks. Anny Marii) i w Legnicy (1/8 talara pośmiertnego ks. Jerzego Rudolfa).

Brzeska mennica książęca (w XIV w. dzierzawiona przez Radę Miejską) czynna była w latach 1311–1475, 1621–1623 oraz 1651–1675. W latach 1676–1677 i 1693–1714 działała pod administracją królów czeskich i cesarzy z rodu Habsburgów. W pierwszych latach działalności bito w niej kwartniki i halerze, w kolejnych – spod pras mennicznych wychodziły monety obiegowo i okolicznościowe, a także medale pamiątkowe. Początkowo mieściła się w budynku usytuowanym w pobliżu zamku, a w XVII–XVIII w. była zlokalizowana przy dzisiejszej ul. Garbarskiej. „1652. W tymże roku trzech książęcy bracia założyli w Brzegu nową mennicę w Dworze św. Antoniego. Mincerza przyzwano z Saksonii, nazywał się Krzysztof Pfahler. Mennica pręźnie działała – bito talary i dukaty z trzema braćmi, złoto i srebro sprowadzano ze Złotego Stoku i Srebrnej Góry” – zapisano w „Diariuszu miasta Brzegu 1565–1881”⁴⁸. W zbiorach Muzeum znajduje się wykonana w 1577 r. płyta z herbem Piastów brzesko-legnickich, która do 1987 r. była wmurowana w ścianę frontową budynku przy ul. Garbarskiej 11.

Mennica w Złotym Stoku powstała za panowania książąt ziebicko-oleśnickich z rodu Podiebradów. Wnukowie króla Czech Jerzego: Albrecht, Karol I i Jerzy przenieśli w roku 1507 mennicę z Ząbkowic do Złotego Stoku. Mieściła się ona początkowo w książęcym zamku. Nową mennicę zbudował w latach 1510–1520 książę Karol I. Do 1569 r. Podiebradowie bili w niej złote dukaty oraz srebrne grosze. W latach 1582–1595 złote dukaty bili w tej mennicy czescy możnowładcy Wilhelm i Piotr Rozembergowie, nowi właściciele Złotego Stoku. Ostatnimi właścicielami mennicy zostali w 1599 r. książęta brzesko-legniccy. Bili oni w niej złote dukaty i grosiki oraz srebrne talary i krajcary do 1621 r.⁴⁹

Mennicę legnicką założono już w wieku XIII. Ok. 1345 r. wybito tu pierwszą na ziemiach polskich złotą monetę, funkcjonującą jako płatniczy środek obiegowy⁵⁰.

⁴⁷ Tamże, poz. 1974, 1975.

⁴⁸ M. Wrzeciono, dz. cyt., s. 44.

⁴⁹ <https://polska-org.pl/3363360,foto.html> [dostęp: 27.01.2021].

⁵⁰ https://polska-org.pl/503848,Fragmenty_przewodnika_Legnica_i_okolice.html [dostęp: 27.01.2021].

Trzeba w tym miejscu jeszcze wspomnieć o medalu autorstwa Helda, wybitym w mennicy wrocławskiej w 100. rocznicę śmierci Jerzego IV Wilhelma⁵¹. Na awersie widnieje wizerunek księcia, znany z medali, bitych w 1675 r. Rewers obrazuje panującego wówczas na Śląsku króla pruskiego Fryderyka II (popiersie, prawy profil).

Mennica we Wrocławiu działała od 1. połowy XI w. do lat 40. XIX w. Pełniła wiodącą rolę na terenie Śląska. Przeprowadzono w niej emisję monet pierwszych piastowskich władców dzielnicy śląskiej po rozbiciu dzielnicowym: Bolesława Wysokiego, Henryka Brodatego, Henryka Pobożnego i następnych, wybijając brakteaty, kwartniki i halerze. W kolejnych latach emitowano między innymi dukaty, talary, monety Stanów Śląskich i Stanów Ewangelickich, a na początku XIX w. również pieniąż Wielkiego Księstwa Poznańskiego⁵².

Dawne medale i monety medalowe, emitowane przez książąt piastowskich bądź na ich cześć, prezentowałam chronologicznie, biorąc pod uwagę daty ich emisji. Medale współczesne, emitowane dla upamiętnienia władców z dynastii Piastów – ich życia, a przede wszystkim czynów i zasług, przedstawię, kierując się tą samą zasadą, co jednak w tym przypadku nie będzie tożsame z datami życia i panowania władców.

Współczesne medale pamiątkowe poświęcone Piastom pojawiają się w muzealnej kolekcji od lat siedemdziesiątych XX w. Pozyskiwane są zarówno jako zakupy aukcyjne, jak i jako dary instytucji i osób prywatnych.

Wypada rozpocząć od plakiety z wizerunkami dwóch mężczyzn (metal, maks. 148 × 105mm). Jeden z nich, twarzą zwrócony w stronę widza, ma mitrę książęcą na głowie i przy lewym boku krzyż na długim drzewcu. Zwrócony ku niemu drugi z mężczyzn, w koronie, opiera prawą dłoń na okazałym mieczu. Podpis na postumencie informuje: MIECISLAUS – BOLESLAUS. Plakietka ukazująca oczywiście Mieszka I i Bolesława Chrobrego przypomina wizerunki Piastów autorstwa Christiana Daniela Raucha w Złotej Kaplicy bazyliki archikatedralnej pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Poznaniu – jednego z najstarszych polskich kościołów i najstarszej polskiej katedrze, która jest miejscem pochówku pierwszych władców Polski i przypuszczalnym miejscem chrztu Mieszka I.

Plakietka została wykonana najprawdopodobniej w warsztacie A. Plewkiewicza w 1858 r. (na egzemplarzach w zbiorach Muzeum niewidoczna sygnatura). Zachętą do realizacji przedsięwzięcia było zapewne pragnienie włączenia się w nurt popularyzacji dzieła stworzonego w warszawskiej fabryce Minterów. Karol Minter w 1845 r. sporządził redukcję pomnika „z oryginału Raucha, na małą skalę przemodelowaną, galwanicznie złoconą”⁵³ w ramach szerszej produkcji wyrobów

⁵¹ F. Friedensburg, H. Seger, dz. cyt., poz. 4477.

⁵² https://pl.wikipedia.org/wiki/Mennica_we_Wroclawiu [dostęp: 28.01.2021].

⁵³ M. Dubrowska, A. Sołtan, *Rzemiosło artystyczne Minterów 1828–1881*, Warszawa 1987, s. 80.

o charakterze pamiątek, w postaci wizerunków zasłużonych Polaków, wpisując się tym samym w walkę przeciwko polityce zaborców.

Ciekawostką w zbiorach Muzeum jest niemiecki medal propagandowy, wybitny z okazji Powstania Śląskiego w 1921 r. Na awersie medalu (żeliwo, Ø 38 mm) nieznany autor umieścił figurę św. Jadwigi śląskiej, na rewersie – uniesioną dłoń, z dwoma palcami w górze, rozdzielającą datę: 1921 oraz napisy w językach niemieckim i polskim o treści: GÓRNOŚLĄZACY / POMNIJCIE NA TO / ŻE Z NIEMIEC OTRZYMALIŚCIE / CHRZEŚCIAŃ / STWO.

Jednym z najstarszych wśród omawianych medali jest dzieło autorstwa Jana Wysockiego, bite w Warszawie w 1924 r.⁵⁴ Jan Wysocki (1873–1960), absolwent uczelni w Monachium (malarstwo) i w Rzymie (rzeźba), był autorem projektów ponad 150 medali, medalionów i plaket. Współpracował z Mennicą Państwową podczas emisji monet i medali okolicznościowych. Na awersie medalu: wizerunek króla Bolesława Chrobrego (966/967–1025) z datą MXXIV, na rewersie: wyobrażenie Polonii, stojącej na tle panoramy Gniezna, oraz tarcza z orłem piastowskim dzieląca daty 1024–1924, otoczone napisem: W 900. ROCZNICĘ KORONACJI W GNIEŹNIE (brąz, Ø 55 mm).

Z 1925 r. pochodzi odznaczenie prywatne z okazji dziewięćsetlecia koronacji Bolesława Chrobrego⁵⁵. Zdobione jest portretem króla z datami 1025–1925 (awers) oraz mapą z opisem: POLSKA ZA BOLESŁAWA CHROBREGO (rewers; brąz, Ø 30mm). Autor projektu pozostaje nieznan.

Prezydent Rzeczypospolitej na Uchodźstwie August Zaleski Dekretem z 1 lipca 1966 r.⁵⁶ podjął decyzję o wybiciu medalu na rocznicę przyjęcia chrztu przez Polskę (srebro, Ø 64 mm; ilustracje 13 i 14). Awers medalu przedstawia ukoronowanego Orła, obwiedzionego napisem: PREZYDENT RZECZPOSPOLITEJ I RZĄD. Rewers ukazuje Krzyż, od którego rozchodzą się promienie symbolizujące wiarę chrześcijańską i klęczącego pod nim, wspartego o tarczę ze stylizowanym Orłem Mieszka I. Scena na tle pejzażu: widoczne pola, zabudowania, drzewa. Wokół napis: TYSIĄCLECIE POLSKI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ 966–1966. Przy krawędzi u dołu sygnatura TK&S i puncce srebra.

W 1971 r. okolicznościowym medalem z brązu patynowanego (Ø 60 mm), według projektu Jerzego Millera, upamiętniono zarówno 730. rocznicę bitwy pod Legnicą, w której zginął książę Henryk Pobożny (1196/1207–1241), książę śląski, krakowski i wielkopolski oraz Sługa Boży Kościoła katolickiego, jak i 10 lat funkcjonowania Muzeum Bitwy Legnickiej w Legnickim Polu⁵⁷.

⁵⁴ J. Strzałkowski, *Medale polskie 1900–1944*, Warszawa 1980, poz. 514.

⁵⁵ Tamże, poz. 52. Zob. W. Bończa-Tomaszewski, *Kodeks Orderowy*, Warszawa 1939.

⁵⁶ Dz.U. 1966, Nr 4 (Londyn, 2.07.1966 r.).

⁵⁷ *Medale Mennicy Państwowej*, oprac. W. Kowalczyk, A. Kopydłowska, Warszawa 1974, s. 126, poz. 475.

Il. 13 i 14. Medal: TYSIĄCLECIE POLSKI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ, Londyn, 1966 r.

Dwa lata później uczczono pamięć księcia Leszka Białego (1184/1185–1227), księcia zwierzchniego Polski, mazowieckiego i kujawskiego, zamordowanego na zjeździe w Gąsawie. Medal lany z brązu (Ø 100 mm), zaprojektowany przez Jerzego Bandurę, oprócz okolicznościowego napisu i dat, przedstawia ciekawy sposób sportretowania księcia – z ukoronowanym stylizowanym Orłem na głowie. Jerzy Bandura (1915–1987) był znanym polskim rzeźbiarzem, grafikiem i medalierem. Do najbardziej znanych jego dzieł należą pomniki: Adama Mickiewicza w Nowym Sączu, Mikołaja Kopernika w Chorzowie i Zwycięstwa Grunwaldzkiego.

W latach 1971–1975 powstawała powszechnie znana seria czternastu medali (brąz, Ø 144/147 mm), autorstwa Józefa Stasińskiego, uświetniająca 300. rocznicę wygaśnięcia dynastii Piastów⁵⁸. Seria niezwykle cenna, unikatowa, gdyż jej nakład nie przekracza dwudziestu kompletów (dwa w zbiorach brzeskiego Muzeum!), wydana przez Muzeum Sztuki Medalierskiej we Wrocławiu, utrwala w naszej pamięci (według kolejności powstawania): Henryka IV Prawego, Henryka II Pobożnego, Bolesława Wysokiego, Henryka I Brodatego, Bolka I, Bolka II, Jana Chrystiana, Jerzego III, Henryka III, Ludwika I, Jerzego II, Fryderyka II, Jerzego IV Wilhelma oraz Mauzoleum Piastów w Legnicy. Na awersach artysta umieścił portrety książąt, na rewersach – obrazy charakterystycznych budowli (klasztorów w Trzebnicy i w Lubiążu, zamków w Brzegu, Bolkowie, Legnicy i w Głogowie, mauzoleum w Legnicy, panoramę miasta Brzegu), zdarzeń (bitwy pod Legnicą), symboli (orłów, tarcz herbowych).

⁵⁸ A. Więcek, *Piastowe śląscy. Seria 14 medali pamiątkowych Józefa Stasińskiego wydana przez Muzeum Sztuki Medalierskiej z okazji 300 rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów śląskich 1675–1975*, Wrocław 1975.

Józef Stasiński (1927–2019), związany z Poznaniem absolwent Wydziału Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, wykonał niemal tysiąc dziewięćset projektów medali i plakiet. Nadto był wybitnym projektantem wielu rzeźb, płaskorzeźb, tablic pamiątkowych i pomników, wielokrotnie nagradzanym. Otrzymał między innymi Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski i srebrny medal Zasłużony Kulturze Gloria Artis Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Wrocławska Sekcja Numizmatyczna Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego wydała w 1975 r. medal poświęcony Henrykowi IV Probusowi (1266–1290), księciu wrocławskiemu, krakowskiemu i ścinawskiemu (brąz, Ø 80 mm). Medal zaprojektował Bernard Lewiński. Strony medalu dekorują wizerunek brakteatu z orłem oraz popiersie księcia na wprost okolone napisem: HENRICVS.DVX.SLE.DNS.CRAC.ET.SAND.+1266.1290+.

Lewiński zaprojektował również medale z okazji 400. rocznicy śmierci Mikołaja Reja (1969 r.), 25-lecia powrotu Śląska do Macierzy (1970 r.) oraz poświęcony Henrykowi Brodatemu (1977 r.), którego jednak Muzeum brzeskie nie posiada.

W 1977 r. Edward Gorol zaprojektował medal (Ø 70 mm) z wizerunkiem króla Władysława Łokietka (1260/1261–1333), inspirowany portretem autorstwa Jana Matejki, w ujęciu na wprost. Medal powstał na okoliczność obchodów 660. rocznicy nadania przez króla praw miejskich Lublinowi. Zaznaczono przy okazji (na rewersie) fakt odznaczenia miasta Krzyżem Grunwaldu I klasy w 1954 r.⁵⁹

Edward Andrzej Gorol (1930–2003) – uczeń Xawerego Dunikowskiego i Józefa Aümillera, zapisał się w historii polskiego medalierstwa jako nieprzeciętny artysta, twórca wielu polskich odznaczeń państwowych i wojskowych, między innymi odznaczenia przyznawanego przez dzieci – Orderu Uśmiechu.

Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte XX w. to czas emisji serii królewskiej według projektów Witolda Korskiego (Ø 70 mm). Medale wydało Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne w Warszawie. W inwentarzu brzeskiego Muzeum zewidencjonowano pięć medali z tej znanej serii, uwieczniających: króla Bolesława Chrobrego, księcia Bolesława Krzywoustego, księcia Władysława Wygnańca, króla Władysława Łokietka i króla Kazimierza Wielkiego. Medale charakteryzują się umieszczeniem przez autora stylizowanych monet, emitowanych przez władców⁶⁰: denara Bolesława Chrobrego (z napisem: BOLIZLAV REX obok orła siedzącego na mieczu), denara Bolesława Krzywoustego (z wizerunkiem księcia w pozycji majestatycznej, siedzącego na tronie i napisem: B.OIL.E.Z.L.A.V:S; na rewersie: dwaj walczący jeźdźcy, opisani: HEINRICVS IMP – BOLEZLAVS DVX POL), denara Władysława Wygnańca (sylwetka księcia z mieczem i napis:

⁵⁹ *Medale Mennicy Państwowej 1974–1978*, oprac. A. Kopydłowska, Warszawa 1979, s. 141, poz. 516.

⁶⁰ W. Kabaj, *Numizmatyka i ikonografia na medalach z serii „królewskiej” PTAiN*, cz. I, *Medale Piastów i Jagiellonów*, „Bydgoskie Wiadomości Numizmatyczne”, Bydgoszcz 1983, s. 6 i nast.

VLODIZLAVS), denarów Władysława Łokietka (z przedstawieniami herbu Kujaw – połuorła i połulwa, orła piastowskiego; na rewersie – postać mężczyzny siedzącego na tronie, dzierżącego insygnia królewskie, w towarzystwie rycerza i biskupa, opisanego: VLADISLAVS DI.G.REX.POLE / MCCCXX – MCCCXXXIII) oraz półgrosza koronnego Kazimierza Wielkiego (z wyobrażeniem króla na tronie i opisem: MONETA:KAZIMIRI; na rewersie medalu: pod ukoronowanym orłem panorama Krakowa, niżej stojący i rozdający przywileje król – scena podpisana: IVRA VISLICAE AD MCCCXLVII / CONDITA / ALMA MATER / CRACOVIANENSIS / MCCCLXIII – statut wiślicki 1347, założenie Akademii Krakowskiej 1363). Trzeba podkreślić, że medale z tzw. serii królewskiej są dość rzadkie, bito je w nakładach nieprzekraczających kilkudziesięciu–stu egzemplarzy.

Witold Korski (1918–2003) był przede wszystkim znakomitym architektem. Zaprojektował, we współpracy ze swym ojcem Józefem, budynki Teatru Wielkiego i kościoła pw. św. Teresy i Dzieciątka Jezus i św. Jana Bosko w Łodzi.

Współpraca wrocławskiej Sekcji Numizmatycznej Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego z Bernardem Lewińskim zaowocowała ukazaniem się w 1980 r. kolejnego medalu (brąz, Ø 80 mm). Tym razem upamiętniono Bolka (1309/1312–1368), księcia świdnickiego, jaworskiego, łuzycyckiego, siewierskiego, pana na połowie Brzegu, Oławy, Głogowa i Ścinawy, syna Kunegundy i Bernarda, wnuka Władysława Łokietka i siostrzeńca Kazimierza Wielkiego, ostatniego niezależnego księcia piastowskiego na Śląsku. I w tym przypadku wizerunek księcia uzupełnia wyobrażenie bitej przez niego monety, zdobionej tarczą herbową z orłem dolnośląskim. Wizerunek dopełnia właściwy opis: BOLCO DVX SLE ET DNS SWIDNICENSIS 1326–1368.

W 1981 r. przez Bydgoski Oddział Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego został wyemitowany medal wspominający Kazimierza Wielkiego. Na awersie widnieje głowa króla, zwrócona lekko w prawo, pod którą umieszczono półkołem dwuwierszowy napis: KAZIMIERZ.WIELKI.NADAŁ. BYDGOSZCZY / PRAWA. MIEJSKIE i MENNICZE w 1346 R. Pod napisem, wzdłuż krawędzi – sygnatura projektanta i data emisji medalu. Rewers prezentuje trojaka bydgoskiego z 1594 r. (emitowanego przez Zygmunta III Wazę i ukazującego herby: Polski – Orzeł, Litwy – Pogoń, Wazów – Snopek, z napisem: III/.GROS. ARG./.TRIP:REG. / POLON.94. U dołu – herb Lewart Jana Firleja (inicjały: I.F. na monecie), podskarbiego wielkiego koronnego, sprawującego swój urząd w latach 1590–1609, oraz znak dzierżawcy mennicy Walentego Jahnsa: skrzyżowane haki z literami V.I. po bokach), otoczonego napisem: + PIERWSZA.MONETA.MENNICY.BYDGOSKIEJ + NUMIZMATYCY.ODDZIAŁU.PTAIN. Medale występują w trzech wersjach „materiałowych”. Są to: brąz, brąz srebrzony (takie egzemplarze są przechowywane w zbiorach Muzeum; Ø 70mm) oraz brąz ze srebrną wkładką.

Projektantem medalu jest Józef Markiewicz „Nieszcz” (1913–1991). Artystę – medaliera, rzeźbiarza i poetę, który uważał, że „medal, który nie zawiera poezji

pusto dźwięczy”⁶¹, laureata wielu nagród i wyróżnień, rozsławiło wiele jego dzieł, a za najbardziej znane uchodzi praca „Pierwszy pokarm”, uznana za arcydzieło przez zarząd FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa) w Rzymie.

Przez Oddział Legnicki Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego został w 1984 r. przypomniany ks. Henryk Brodaty. Hanna Antonina Jelonek (urodzona w 1957 r. absolwentka Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, aktualnie prowadząca Pracownię Medalierstwa Wydziału Rzeźby ASP) zaprojektowała i wykonała medal, na awersie którego widnieje napis: NAJSTARSZE OŚRODKI KOPALNICTWA ZŁOTA NA DOLNYM ŚLĄSKU, a rewers ukazuje postacie trzech górników podczas pracy w szybie nad rzeką i towarzyszącego im księcia, uzupełnione napisem: Aureo Monte (dzisiejsza Złotoryja) 1211/ Leoberga (dzisiejszy Lwówek Śląski) 1217/NADANIE PRZEZ HENRYKA BRODATEGO PRAWA WOLNOŚCI GÓRNICZEJ. Medal, bity w srebrzonym tombaku, ma kształt kwadratu o wymiarach 65 × 65 mm⁶².

W sześćsetlecie wydania przywileju targowego dla miasta Kutna, który Andrzej z Kutna otrzymał w 1386 r. z rąk Siemowita IV, ukazał się medal autorstwa Grzegorza Kowalskiego⁶³ (ur. 1942 r.), polskiego rzeźbiarza, laureata Złotego Medalu Zasłużony Kulturze Gloria Artis. Na rewersie medalu artysta zademonstrował popiersie Siemowita (ok. 1352–1426), księcia rawskiego, płockiego, kujawskiego, mającego niezrealizowane zamiary objęcia tronu polskiego i poślubienia Jadwigi z dynastii Andegawenów – od 1384 r. króla Polski, od 1397 r. świętej Kościoła katolickiego. Medal wyemitowało Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Kutnowskiej⁶⁴. W zbiorze muzealnym znajdują się egzemplarze z tombaku patynowanego i srebrzonego (Ø 69mm).

Z kolei Towarzystwo Wiedzy Obronnej, zrzeszające wojskowych, naukowców i polityków, zrealizowało w 1986 r. emisję medalu, mającego uhonorować Mieszka I (ok. 935–992) jako pierwszego władcę Polski i jego zwycięstwo nad wojskami margrabiego Marchii Łużyckiej Hodona w bitwie pod Cedynią 972 r. I takie też są wyobrażenia na polach awersu i rewersu: półpostać księcia (według Jana Matejki), trzymającego w prawej dłoni miecz, w lewej – dokument, przy którym zawieszona jest pieczęć z orłem, i scena bitewna z sylwetkami jeźdźca z włócznią i pieszego wojownika z toporem na pierwszym planie oraz walczących rycerzy w tle. Medal, zaprojektowany przez Sławomira Wydro, wybito w tombaku

⁶¹ M. Czernski, *Józef Markiewicz i jego monety*, „Biuletyn Numizmatyczny” 1975, nr 7/75, s. 134; tenże, *Wystawa rzeźb i medali Józefa Markiewicza*, „Biuletyn Numizmatyczny” 1975, nr 7/75, s. 140.

⁶² *Medale Mennicy Państwowej 1984–1988*, oprac. M. Kamiński, Warszawa 1990, s. 33, poz. 50.

⁶³ Tamże, s. 227, poz. 438.

⁶⁴ B. Kozarska-Orzeszek, A. Kociszewski, *Katalog medali i odznak polskich regionalnych towarzystw kultury 1906–1988*, Wrocław–Ciechanów 1990, s. 45, poz. 286.

srebrzonym i oksydowanym oraz patynowanym (Ø 70 mm)⁶⁵ (ilustracje 15 i 16). Oba egzemplarze znajdują się w zbiorach Muzeum.

Znanej artystce Ewie Olszewskiej-Borys, autorce kilkudziesięciu projektów współczesnych monet pamiątkowych i okolicznościowych, członkini Międzynarodowej Federacji Medalierstwa FIDEM, zawdzięczamy zaprojektowanie medalu, wydane go przez Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne w Koszalinie, upamiętniającego Władysława I Hermana (ok. 1043–1102). Na awersie znajdujemy półpostać mężczyzny w stroju książęcym i stosowny opis. Rewers prezentuje wewnątrz kryptę św. Leonarda na Wawelu, powstałej na początku XII w. jako fragment tzw. drugiej katedry, wybudowanej dla króla Władysława Hermana, będącej jednym z najstarszych przykładów architektury romańskiej w Krakowie. Muzeum Piastów Śląskich posiada jeden egzemplarz z tombaku patynowanego (Ø 70 mm)⁶⁶.

Rok 1989 jest w zbiorach muzealnych reprezentowany przez dwa medale (w sześciu egzemplarzach). Pierwszy z nich jest autorstwa Anny Beaty Wątróbskiej-Wdowiarskiej. Artystka, urodzona w 1960 r., medalierka i rzeźbiarka, jest autorką między innymi Medalu Virtus et Fraternitas, przyznawanego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej osobom zasłużonych w niesieniu pomocy lub pielęgnowaniu pamięci o osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości będących ofiarami zbrodni sowieckich, nazistowskich zbrodni niemieckich, zbrodni z pobudek nacjonalistycznych lub innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne⁶⁷ i serii monet kolekcjonerskich, emitowanych przez Narodowy Bank Polski. Medal wydany przez Towarzystwo Wiedzy Obronnej, upamiętnia 880. rocznicę obrony Głogowa i bitwy na Psim Polu. Na awersie widnieje wizerunek ks. Bolesława III Krzywoustego – popiersie w ujęciu na wprost, u góry rozdzielone daty: 1085–1138, na rewersie – scena bitewna: nacierający na siebie uzbrojeni jeźdźcy⁶⁸. W zbiorach muzealnych znajdują się egzemplarze z tombaku srebrzonego i patynowanego (Ø 70 mm).

Emitentem drugiego z wydanych w 1989 r. medali (dwie wersje: miedź, mosiądz; Ø 50 mm) było Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział w Brzegu. Wykonano go w Zakładzie Grawerskim Wielobranżowej Spółdzielni Rzemieślniczej „Wisła” w Józefowie-Michalinie według projektu ideowego ówczesnego dyrektora Muzeum Pawła Kozerskiego i projektu graficznego plastyczki, pracownicy Muzeum, Elżbiety Kafel. Medal został ozdobiony wizerunkami tarcz

⁶⁵ *Medale Mennicy Państwowej 1984–1988...*, s. 391, poz. 772.

⁶⁶ Tamże, s. 446, poz. 883.

⁶⁷ Dz.U. 2018, poz. 2076.

⁶⁸ *Medale Mennicy Państwowej 1989–1990*, oprac. M. Kamiński, Warszawa 1991, s. 93, poz. 179. Zob. *Piastowie...*, s. 75. Podana data urodzin księcia: 20 VIII 1086.

Il. 15 i 16. Medal: MIESZKO I – BITWA POD CEDYNIĄ, Sławomir Wydro, TWO, 1986 r.

herbowych z elewacji kościoła pw. św. Jadwigi śląskiej w Brzegu oraz najstarszego (ok. 1370 r.) znanego posągu patronki Śląska: postać św. Jadwigi, odzianej w długi płaszcz, ma pod nogami wspornik w kształcie lwiej głowy; w dłoniach księżna trzyma jeszcze nie model klasztoru, lecz grubą księgę. Niezwykle znacząca była okoliczność, której emisja medalu towarzyszyła – ponowna konsekracja kościoła przyzamkowego wraz ze znajdującym się w nim mauzoleum Piastów brzeskich. Dokonano wówczas, w 314. rocznicę śmierci ostatniego Piasta, ponownego pochówku szczątków Piastów.

Warto w tym miejscu przypomnieć⁶⁹, że już za panowania pierwszego księcia brzeskiego Bolesława III, w 1. poł. XIV w. powstała obok zamku kaplica, sąsiadująca z główną wieżą zamkową, a za panowania ks. Ludwika I, w 1371 r., doszło do zatwierdzenia godności kolegiaty. Przez wiele lat kościół pełnił rolę świątyni dworskiej, będąc miejscem książęcych uroczystości rodzinnych: ślubów, chrztów, intronizacji, a także pochówków (do czasu przebudowy w XVI w. znalazło tu miejsce spoczynku 11 osób z rodziny książęcej, m.in. fundator ks. Ludwik I, jego żona Agnieszka, ich dzieci i wnuki). Ks. Jerzy II stworzył tu pomnik, który przekazywał potomności wszystkie tytuły sławy i wielkości dynastii, przeznaczając prezbiterium kościoła na wielkie rodowe mauzoleum. W 1567 r. zbudowano kryptę grobową, a prezbiterium pomyślane zostało jako monumentalna oprawa dla rzeźbionych i malowanych pomników dynastii. Obok ołtarza wymalowano m.in. drzewo genealogiczne Piastów, wyrastające z rzeźbionej figury protoplasty rodu, opatrzonej podpisem: „Po wygaśnięciu

⁶⁹ A. Techmańska, *Kościół p.w. św. Jadwigi śląskiej (kościół przyzamkowy) w Brzegu*, „Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars. Półrocznik Instytutu Liturgii, muzyki i sztuki sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego”, R. 25/2019, nr 1 (53), s. 253.

starego rodu książąt polskich na Popielu wybrali sobie Polacy Piasta, męża niskiego pochodzenia, lecz znakomitego cnotą i sprawiedliwością, około roku Pańskiego 842 i od niego wywodzi się dawny ród królów polskich i książąt śląskich⁷⁰. Na gałęziach drzewa znalazły się polichromowane popiersia królów i książąt piastowskich oraz ozdobne kartusze ze złożonymi literami, tworzącymi stosowne opisy. Obok umieszczono naturalnej wielkości rzeźbione klęczące postaci ks. Jerzego II i jego syna Joachima Fryderyka z rodziną⁷¹. Ostatecznie wieczny spoczynek znalazło tu 43 Piastów, ich żon i dzieci, najdłużej trwającej linii pierwszej polskiej dynastii. Uroczystość w 1989 r. uświetniono również wydaniem okolicznościowego druku⁷².

Andrzej i Roussana Nowakowscy, współcześnie tworzący artyści i grawerzy, są autorami projektu i wykonawcami kolejnego medalu, wyemitowanego przez Towarzystwo Wiedzy Obronnej (tombak srebrzony, Ø 69 mm). W 1992 r. Mennica Państwowa w Warszawie odnotowała upamiętnienie Bolesława Chrobrego⁷³. Wizerunek króla – popiersie *en trois quarts* w lewo, z datami: 966/967 – 17 VI 1025 zdobi awers, natomiast na rewersie uwieczniono scenę podpisaną: WJAZD DO KIJOWA – 1018 (ilustracje 17 i 18). Tu Bolesław Chrobry na koniu, z zastępem rycerzy, zbliża się do Złotej Bramy – średniowiecznej bramy wjazdowej do miasta, o którą według legendy król uderzył Szczerbcem.

Il. 17 i 18. Medal: BOLESŁAW I CHROBRY – WJAZD DO KIJOWA, Andrzej i Roussana Nowakowscy, TWO, 1992 r.

⁷⁰ M. Zlat, *Brzeg*, Wrocław 1960, s. 108.

⁷¹ Tamże.

⁷² P. Kozerski, E. Kafel (oprac. graf.), *Zamkowy kościół w Brzegu pod wezwaniem św. Jadwigi*, Brzeg 1989.

⁷³ *Medale Mennicy Państwowej 1991–1993*, oprac. M. Kamiński, Warszawa 1994, s. 94, poz. 164.

W 1993 r. wspomniano postać św. Jadwigi śląskiej z okazji przypadającej w tym roku 750. rocznicy śmierci księżnej. Jadwiga (1178/1180–1243), córka hrabiego Bertolda VI von Andechs, księcia Meranii, była osobą o nieprzeciętnych zdolnościach. Wykształcenie zdobyła w szkole klasztornej w Kitzingen, gdzie m.in. poznała treść Pisma Świętego i żywoty świętych, biegle opanowała język łaciński, haft artystyczny, grę na instrumentach, roboty ręczne oraz umiejętność prowadzenia gospodarstwa domowego, uprawiania ziół, sporządzania nalewek leczniczych, wykonywania plastrów, maści i posługiwania chorym. W 12. roku życia poślubiła księcia Henryka I Brodatego. Była uosobieniem cnót niewieścich, idealną małżonką. W życiu codziennym wyróżniała się skromnością, stosowaniem surowych praktyk pokutnych. Urodziła siedmioro dzieci, z których tylko dwoje osiągnęło okres pełnej dojrzałości: ks. Henryk Pobożny i Gertruda. Wraz z mężem została fundatorką wielu kościołów i klasztorów, prowadziła działalność dobroczynną, udzielając pomocy chorym i ubogim, zakładając m.in. szpitale dla trędowatych, wspierała materialnie zakony rycerskie i uczącą się młodzież. Odnotowano wiele cudownych uzdrowień za jej przyczyną. Kanonizacji księżnej dokonał papież Klemens IV 26 marca 1267 r. Obecnie miejsce spoczynku księżnej – bazylika w Trzebnicy, jest miejscem kultu i celem pielgrzymujących. Wezwanie św. Jadwigi śląskiej nosi obecnie ok. 400 kościołów na całym świecie⁷⁴.

Muzeum pozyskało do swych zbiorów dwa medale, powstałe przy okazji obchodów rocznicy śmierci świętej księżnej, zaprojektowane przez Lucynę Lubicz-Miszewską oraz przez Jacka Dworskiego.

Pierwszy z nich (brąz, Ø 93 mm) przedstawia z jednej strony półpostać świętej, trzymającej w dłoniach figury Marii z Dzieciątkiem oraz model klasztoru, otoczoną napisem: 750-LECIE / ŚMIERCI / ŚW. JADWIGI / TRZEBNICA/A.D. 1993, z drugiej zaś – grobowiec w Trzebnicy, otoczony napisem: POŚREDNICZKA POKOJU / BOTIN DES FRIEDENS.

Lucyna Lubicz-Miszewska, absolwentka Wydziału Ceramiki i Szkła Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych we Wrocławiu, wiele prac poświęciła swemu miejscu zamieszkania – Trzebnicy i św. Jadwidze śląskiej. Jest autorką między innymi: medalu upamiętniającego 850-lecie miasta, statuetek wręczanych wykonawcom Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Organowej i Kameralnej w Trzebnicy: króla Dawida grającego na lirze według wyobrażenia z tympanonu trzebnickiej bazyliki, św. Cecylii według wizerunku z witraża kaplicy sanatoryjnej, św. Jadwigi śląskiej z lirą, św. Jadwigi śląskiej z herbem papieża św. Jana Pawła II, Henryka Brodatego na tle bazyliki w Trzebnicy. Oprócz tego, artystka jest autorką pamiątkowych tablic, dotyczących historii Trzebnicy i Ziemi Trzebnickiej, w tym wykonanej z okazji 800. rocznicy istnienia fundacji opactwa cysterskiego, z okazji

⁷⁴ Ks. W. Bochniak, *Bulla kanonizacyjna św. Jadwigi Śląskiej*, Legnica 2014, s. 29 i nast.

750. rocznicy śmierci św. Jadwigi śląskiej, malowanego na szkłe portretu świętej oraz płaskorzeźby ceramicznej, przedstawiającej św. Jadwigę, eksponowanej w Ołtarzu Polowym w Trzebnicy, i innej, mosiężnej (słońce), zdobiącej fontannę na rynku trzebnickim. Wykonała również rekonstrukcję zniszczonych figur aniołów z kolumny św. Jana Nepomucena sprzed bazyliki. Ponadto zaprojektowała medal „Ośmiu Wspaniałych”, wręczany laureatom Samorządowego Konkursu Nastolatków, którego celem jest „promowanie pozytywnych zachowań, działań, postaw dzieci i młodzieży oraz upowszechnianie idei młodzieżowego wolontariatu”⁷⁵, oraz statuetkę na Konkurs Poetycki „O Ludzką Twarz Człowieka”⁷⁶.

Drugi z omawianych medali (srebro, Ø 58 mm), o podobnym awersie (półpostać św. Jadwigi, trzymająca w dłoniach figurę Marii z Dzieciątkiem oraz model klasztoru, otoczona napisem: ŚW. JADWIGA / PATRONKA ŚLĄSKA), na rewersie prezentuje rozetę z orłem dolnośląskim pośrodku i wkomponowanymi datami: 1243–1993, dopełnioną okolicznościowym napisem: 750-LECIE ŚMIERCI ŚWIĘTEJ JADWIGI.

Autor medalu, Jacek Dworski (ur. 1937 r.), jest absolwentem Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Pięknych we Wrocławiu, uczniem Xawerego Dunikowskiego, wykładowcą na Wydziale Malarstwa i Rzeźby wrocławskiej ASP.

III Walny Zjazd Delegatów Polskiego Towarzystwa Numizmatycznego, zorganizowany przez lubiński Oddział PTN w 1997 r., uświetnił swe spotkanie wydaniem medalu (w formie klipy, 60 × 60 mm; brąz patynowany), ozdobionego wizerunkiem talaria pośmiertnego Jerzego IV Wilhelma autorstwa Samuela Kollera z portretem księcia i szesnastowieczną inskrypcją⁷⁷. Autorem pomysłu był Bogusław Więcek, a projektantem medalu – Alfred Kózka. Zjazd został udokumentowany również wykonaniem okolicznościowej plakiety z wizerunkiem księcia legnickiego Waclawa I (1346–1364), zaprojektowanej przez Andrzeja i Roussanę Nowakowskich (brąz, 55 × 90 mm). Plakiety, jednakże Muzeum w swych zbiorach nie posiada.

Wspominani już artyści, Andrzej i Roussana Nowakowscy, wespół z Bogusławem Więckiem, w 2002 r. stworzyli kolejny medal, emitowany przez Oddział PTN w Lubinie. Tym razem – upamiętniający sprowadzenie przez księcia Bolesława Wysokiego w 1163 r. z Pforty nad Saalą do Lubiąża cystersów i zatwierdzenie fundacji w 1175 r. Rysunek popiersia uzbrojonego mężczyzny w mitrze na głowie, z włócznią i tarczą z orłem w rękach, podpisanego: BOLESŁAW I WYSOKI 1163–1201, umieszczono na awersie. Rewers ilustruje akt lokacyjny klasztoru w Lubiążu – dokument z przywieszoną pieczęcią (ilustracje 19 i 20). Medale

⁷⁵ <http://swiatnatak.pl/regulamin-konkursu-8-wspanialych-edycja-2019/> [dostęp: 3.02.2021].

⁷⁶ <http://konkursykreatywne.pl/o-ludzka-twarz-czlowieka-konkurs-poetycki/> [dostęp: 3.02.2021].

⁷⁷ A. Więcek, *Medale...*, s. 68 i nast.

Il. 19 i 20. Medal: BOLESŁAW I WYSOKI, Andrzej i Roussana Nowakowscy, PTN Lubin, 2002 r.

(Ø 70 mm) wykonano z brązu srebrzonego, brązu patynowanego i z miedzi. Wszystkie te warianty zostały zakupione przez Muzeum.

Owocem współpracy państwa Nowakowskich z panem Więckiem był następny medal, wybity rok później. W brzeskim Muzeum znajduje się zarówno wersja bita w brązie, jak i wersja srebrna (Ø 70 mm). Ponownie przypomniano postać św. Jadwigi śląskiej, ponieważ nadeszła 650. rocznica powstania „Kodeksu Lubińskiego”. W Lubinie i w Brzegu w dniach 24–25 października 2003 r. odbyły się uroczystości rocznicowe, podsumowane konferencją. Awers medalu przedstawia półpostać księżnej w tradycyjnej stylistyce: w mitrze na głowie, z modelem klasztoru w dłoni (napis: ŚWIĘTA / JADWIGA/1174–1243), natomiast na rewersie ułożono kompozycję ze scenami z „Legendy o św. Jadwidze”: św. Jadwiga błogosławiona, św. Jadwiga u biskupa, św. Jadwiga prosi małżonka ks. Henryka I Brodatego o łaskę dla ubogich, pod którymi umieszczono zwinięty dokument z pieczęcią księżnej, a całość podpisano: ŚWIĘTA JADWIGA / MIKOŁAJA PRUZIO / LUBIN 1353. (ilustracje 21 i 22).

Powstała na polecenie Ludwika I, księcia brzeskiego, w 1353 r. „Legendę św. Jadwigi” – arcydzieło śląskiego średniowiecza, przechowywano w brzeskiej kolegiacie. Rękopis sporządzony przez Mikołaja Pruzię zawiera genealogię św. Jadwigi, jej żywot, modlitwę, litanie do patronki Śląska, homilie św. Bernarda z Clairvaux, bullę i kazanie kanonizacyjne papieża Klemensa IV oraz 60 miniatur ilustrujących życie świętej i – przy okazji – życie codzienne na Śląsku⁷⁸.

Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu jako współorganizator wspomnianych uroczystości, również celebrowało rocznicę powstania „Kodeksu Lubińskiego”. Powstał przy tej okazji medal o kształcie mandorli, na wzór pieczęci księżnej (stop

⁷⁸ A. Techmańska, *Kościół pw. św. Jadwigi śląskiej...*, s. 253–269.

Il. 21 i 22. Medal: ŚW. JADWIGA – 650. ROCZNICA KODEKSU LUBIŃSKIEGO, Andrzej i Roussana Nowakowscy, Adam Więcek, 2003 r.

cyny, Ø 90/54 mm) z wizerunkiem św. Jadwigi, naśladowującym ten na ilustracji z „Legendy”, na której ks. Ludwik I i jego żona Agnieszka adorują świętą. Wizerunek otoczono napisem: W 650 ROCZNICĘ OBRAZOWEJ / LEGENDY O ŚW. JADWIDZE. Na rewersie – dwa wyobrażenia orła dolnośląskiego i powtórzony dwukrotnie napis: LUBIN 1353. BRZEG 2003 / MUZEUM PIASTÓW ŚLĄSKICH W BRZEGU. Mandorla (w języku włoskim: migdał) symbolizuje i podkreśla boską naturę przedstawianej postaci. Autorem projektu ideowego był Paweł Kozerski, zaś projektu graficznego i wykonawcą – Jan Mlek, prowadzący swe przedsiębiorstwo we Wrocławiu. Wybito zaledwie 200 egzemplarzy medalu, a zatem jest on obecnie rarytasem kolekcjonerskim.

W 2005 r. Muzeum zostało narodową instytucją kultury, współprowadzoną przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Marszałka Województwa Opolskiego i Starostwo Powiatowe w Brzegu. I tę okoliczność uświetniono, wydany własnym sumptem medalem autorstwa współpracujących P. Kozerskiego i J. Mleka. Na rewersie umieszczono nie podobiznę księcia brzeskiego Jerzego II, ale jego myśl: INNI BUDUJĄ DLA NAS / MY – DLA POTOMNOŚCI. (Sentencja w pełnym brzmieniu: *Staverunt alii nobis, nos posteritati, Omnibus at Christus stravit ad astra viam* – „Inni budują dla nas, my dla potomności, wszystkim nam Chrystus wyomści drogę do gwiazd” jest fragmentem inskrypcji, umieszczonej na płycie granitowej w Brzezynie, ustawionej w XVI w. dla upamiętnienia budowy drogi do Wrocławia, rozpoczętej w 1584 r.) Awers medalu zdobi widok na fasady brzeskiego zamku i kościoła przyzamkowego (ilustracja 23).

Dwa lata później uroczyste obchodzono 300. rocznicę śmierci ostatniej piastowskiej księżnej, organizując między innymi w Muzeum konferencję naukową,

Il. 23. Medal z sentencją ks. Jerzego II, wyemitowany z okazji podpisania umowy o współprowadzeniu Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego i Starostwo Powiatowe w Brzegu, Paweł Kozerski, 2005 r. (rewers)

zatytułowaną „Historia u Piastów, Piastowie w historii”. Karolina⁷⁹, najstarsza córka Chrystiana i Ludwika, urodziła się w Brzegu 2 grudnia 1652 r. Jej ojcem chrzestnym był stryj Ludwik IV, a matką chrzestną królowa Ludwika Maria Gonzaga, od 1645 r. żona króla Władysława IV, a po jego śmierci, od 1649 r., żona króla Jana Kazimierza⁸⁰. W chwili śmierci brata, Jerzego IV Wilhelma, Karolina miała 23 lata, była już katoliczką⁸¹, żoną Fryderyka von Holstein-Sonderburg-Wiesenburga i matką rocznego Leopolda. Nie udało jej się jednak uzyskać inwestytury ze strony cesarza na osierocone księstwo. Jedynie układem z 14 września 1680 r. została jej zagwarantowana dożywotnia pensja⁸². Opuściwszy rodzinne księstwo, ostatnie lata życia spędziła w domu książąt legnickich przy ul. Szewskiej we Wrocławiu, oddając się działalności dobroczynnej. Zmarła w Wigilię Bożego Narodzenia 1707 r., definitywnie zamykając dynastię Piastów. (Syn Leopold z żoną Marią Elżbietą miał pięć córek.) Ciało księżnej, zgodnie z jej wolą, spoczęło u stóp św. Jadwigi w klasztorze trzebnickim, a serce, złożone do srebrnej urny, umieszczono w kaplicy św. Jadwigi u wrocławskich klarysek⁸³. Czekają na nią miejsce w Mauzoleum legnickim przy kościele pw. św. Jana Chrzciciela, powstałym z inicjatywy matki, budowanym w latach 1677–1678, gdzie pochowani byli rodzice i brat. Wiedeński artysta Matthias Rauchmiller, rzeźbiąc posągi ostatnich Piastów,

⁷⁹ Zob. *Piastowie...*, s. 567 i nast.

⁸⁰ E. Rudzki, *Polskie królowe*, t. 2, Warszawa 1990, s. 119 i nast.

⁸¹ W Brzegu ruch reformacyjny ujawnił się za panowania w księstwie Fryderyka II (1480–1547). W 1525 r. zaczęto głosić ewangelię w nowym duchu w brzeskich kościołach: farnym – św. Mikołaja i kolegiackim – św. Jadwigi. Od XVI w. Piastowie brzescy byli protestantami. Zob. A. Techmańska, *600-lecie kościoła pw. św. Mikołaja w Brzegu. 500-lecie Reformacji. Informator wystawy Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu*, Brzeg 2017.

⁸² *Piastowie...*, s. 568.

⁸³ Zob. K. Jasiński, dz. cyt., s. 242.

umieścił pod postaciami inskrypcje, „komentujące” koniec dynastii. Ks. Ludwika zwraca się do męża: HEU MIHI SOLI (biada mi samej), ks. Chrystian odpowiada: NESCIA GNATI (nieświadoma losu syna), ks. Jerzy Wilhelm stwierdza: AT SEQUOR IPSE (podążam sam), ks. Karolina zamyka rozmowę retorycznym pytaniem: SPES UBI NOSTRE (gdzie nasza nadzieja)⁸⁴.

Dla porządku dodam, że w 1679 r. w swym majątku Kantorowice (Kantersdorf) w księstwie brzeskim zmarł August hrabia legnicki, stryj Jerzego IV Wilhelma. Pochodził on jednak z małżeństwa morganatycznego i nie miał praw do tytułów, funkcji i dóbr. Innym sugerowanym ostatnim męskim przedstawicielem dynastii Piastów, jednak również bez prawa do tronu książęcego, był baron Ferdynand II, zmarły 3 kwietnia 1706 r. wnuk Wacława Gotfryda, naturalnego syna przedostatniego księcia cieszyńskiego Adama Wacława z jego pozamałżeńskiego związku z ochmistrzynią Małgorzatą Kostlachówną.

Poza zorganizowaną konferencją, uroczystości uświetniono emisją medalu (wykonanie: J. Mlek; stop, Ø 67/61 mm), którego awers zdobi portret księżnej, obwiedziony napisem: CAROLINA*1652+1707.D.G.DUCISSA HOLSATIAE, NATA DUC:S:L:ET B. EX REGIA PIASTEA STRIPE POSTREMA⁸⁵. Na rewersie został umieszczony herb księstwa brzesko-legnickiego, podtrzymywany przez rycerzy, obwiedziony otokiem z napisem: MUZEUM PIASTÓW ŚLĄSKICH W TRZECHSETLECIU ŚMIERCI OSTATNIEJ Z RODU PIASTÓW 1707–2007.

Nie mogę pominąć serii numizmatów zaprojektowanych przez Annę Beatę Wątróbską-Wdowiarską, które wyszły w latach 2009–2010 spod pras Skarbcza Mennicy Polskiej S.A. Pierwsza z serii, nazwana „Królewską Kolekcją”, obejmuje 7 sygnowanych przez Skarbiec medali (srebro, Ø 32 mm). Rewersy są identyczne: w polu – tarcza herbowa z orłem, w otoku, wzdłuż krawędzi – napis: PIASTOWIE. ORZEŁ BIAŁY. HERB POLSKI. 1295 R. Na awersach znajdujemy natomiast portrety władców (w większości przypadków według Jana Matejki), z odpowiednimi opisami (imiona, daty sprawowania rządów): MIESZKO I (960–992), BOLESŁAW I CHROBRY (992–1025), BOLESŁAW II ŚMIAŁY (1058–1079), WŁADYSŁAW I HERMAN (1079–1102), BOLESŁAW III KRZYWOUSTY (1102–1138), WŁADYSŁAW ŁOKIETEK (1306–1333), KAZIMIERZ III WIELKI (1333–1370).

Druga wersja medali (srebro platerowane złotem, Ø 32 mm) została poświęcona tym samym władcom. Powtórzone zostały wizerunki na awersach – portrety panujących. Wyobrażenia na rewersach są mocno zróżnicowane i odnoszą się do ważniejszych wydarzeń historycznych. Rzecz ma się następująco: MIESZKO I – krzyż / PRZYJĘCIE CHRZEŚCIJAŃSTWA 996 r., BOLESŁAW CHROBRY – awers denara z wizerunkiem ptaka orła (?) / ZJAZD W GNIEŹNIE 1000 r., BOLESŁAW

⁸⁴ Zob. <http://zabytki.legnica.eu/mauzoleum-piastow> [dostęp: 14.05.2020].

⁸⁵ Zob. A. Techmańska, *Nabytki numizmatyczne Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu w latach 2007–2011*, „Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne”, nr 1/2011, s. 24 i nast.

ŚMIAŁY – awers denara z wizerunkiem władcy (głowa w lewym profilu) / KORONACJA 1076 r., WŁADYSŁAW HERMAN – rewers denara z wyobrażeniem budowli z trzema wieżami o namiotowych dachach zakończonych krzyżami / NOWA KATEDRA NA WAWELU 1090 r., BOLESŁAW KRZYWOUSTY – postać biskupa / CHRZEST POMORZA 1124 r., WŁADYSŁAW ŁOKIETEK – wizerunek pierwszej złotej monety polskiej – florena z przedstawionym na awersie królem siedzącym na tronie, trzymającym w dłoniach symbole władzy królewskiej: jabłko i berło / BITWA POD PŁOWCAMI 1331 r., KAZIMIERZ WIELKI – postać króla / AKADEMIA KRAKOWSKA 1364 r.

Zbiór numizmatów w interesującym nas zakresie wzbogaca tzw. Kolekcja Długosza (srebro platerowane złotem, Ø 35 mm), wyemitowana w 2015 r. (w 600. rocznicę urodzin kronikarza) przez Mennicę Papieską w limitowanym nakładzie 600 egzemplarzy. Ujęto w niej postacie legendarne: Lecha, Kraka, Wandę i Popieła, ale również pierwszych przedstawicieli dynastii. Medal wspominający Piasta przedstawia wizerunek władcy według szesnastowiecznego drzeworytu z kroniki „Sarmatiae Europae descriptio” oraz cytaty z „Kroniki polskiej” Marcina Bielskiego, wydanej przez syna Joachima w 1597 r.: „Był na ten czas w Kruszwicy, mieszczanin rzeczony Piast, syn Chościska, bartnik, drudzy piszą, iż kołodziej, człowiek dobry, prosty y sprawiedliwy”. Podobny zamysł towarzyszył autorowi przy tworzeniu numizmatu poświęconego Siemowitowi. I tu przywołano „Kronikę polską”, z której zaczerpnięto wizerunek władcy i cytaty: „Będąc Piast zeszedł w leciech jeszcze za żywota zostawił na swe miejsce syna jedynego Siemowita, któryże już był doświadczony w sprawach Rycerskich”. Nie odbiegają od tego schematu kolejne dwa egzemplarze, których rewersy ukazują portrety Lestka i Siemomysła z kroniki M. Bielskiego, a na awersach umieszczono odpowiednio cytaty: „Z Wielką chęcią na ten czas wybrali Polacy na Xięstwo albo Monarchię Polską Lestka Ósmego, syna Siemowitowego, w młodych leciech będącego” oraz „Po śmierci Lestka Ósmego wstąpił na jego miejsce Siemomysł, który się też nie wyrodził od przodków swoich niczym”. Wszystkie awersy wypełnia wizerunek orła z pieczęci majestatycznej Przemysła II z 1295 r.

Słownikowa definicja medalu mówi o nim jako krążku z metalu ozdobionym reliefem, wydawanym dla uczczenia jakiejś osoby lub wydarzenia. Bez wątplenia Piastowie zasługują na uczczenie oraz odświeżanie i utrwalanie swych dokonań w naszej pamięci.

Muzeum Piastów Śląskich z dumą gromadzi w swych zbiorach zabytki (archiwalia, starodruki, militaria, rzeźby, obrazy i numizmaty) dokumentujące życie i czyny przedstawicieli pierwszej polskiej dynastii – w Polsce, na Śląsku i w Brzegu. Aktualnie kolekcję numizmatyczną Muzeum tworzy ok. 3 700 obiektów (monet złotych, srebrnych i miedzianych, medali pamiątkowych i okolicznościowych; od XI do XXI w.). Monety i medale emitowane przez Piastów lub z myślą o nich to systematycznie wzbogacany fragment kolekcji. To one są dla nas szczególnie

ważne i cenne. Trafiają do zbiorów w postaci darów od osób prywatnych i instytucji oraz jako zakupy aukcyjne. Wymienione w tekście medale i monety medalowe eksponowane są na wystawie stałej Muzeum⁸⁶.

Bibliografia

- Bochniak W., *Bulla kanonizacyjna św. Jadwigi Śląskiej*, Legnica 2014.
- Bończa-Tomaszewski W., *Kodeks Orderowy*, Warszawa 1939.
- Boras Z., *Książęta piastowscy Śląska*, Katowice 1974.
- Börner L., *Die graphischen Vorlagen der Papstmedaillenserie von Tobias Wolff*, „Staatliche Museen zu Berlin Preußischer Kulturbesitz”, 1964.
- Czerski M., *Józef Markiewicz i jego monety*, „Biuletyn Numizmatyczny” 1975, nr 7.
- Czerski M., *Wystawa rzeźb i medali Józefa Markiewicza*, „Biuletyn Numizmatyczny” 1975, nr 7.
- Dubrowska M., Sołtan A., *Rzemiosło artystyczne Minterów 1828–1881*, Warszawa 1987.
- Friedensburg F., Seger H., *Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit*, Breslau 1901.
- Grandowski M., *Wspólne mennictwo trzech braci 1651–1662*, Warszawa 2019.
- Humeńczuk G., *Legnickie pomniki przed II wojną światową*, Legnica 2000.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007.
- Kabaj W., *Numizmatyka i ikonografia na medalach z serii „królewskiej” PTAiN, cz. 1, Medale Piastów i Jagiellonów*, „Bydgoskie Wiadomości Numizmatyczne”, Bydgoszcz 1983.
- Kopicki E., *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Teksty cz. 1, Tablice cz. 1, Warszawa 1995.
- Kozarska-Orzeszek B., Kociszewski A., *Katalog medali i odznak polskich regionalnych towarzystw kultury 1906–1988*, Wrocław–Ciechanów 1990.
- Kozerski P., Kafel E. (oprac. graf.), *Zamkowy kościół w Brzegu pod wezwaniem św. Jadwigi*, Brzeg 1989.
- Krzemień M.P., *Książę Jerzy IV Wilhelm i jego Zakon Kawalerów Orderu Złotego Jelenia*, Kraków 2011.
- Lucae F., *Schlesiens curiose Denckwuerdigkeiten oder vollkommene Chronica Von Ober= und Nieder=Schlesien...*, Franckfurt am Maeyn 1689.
- Medale Mennicy Państwowej*, oprac. W. Kowalczyk, A. Kopydłowska, Warszawa 1974.
- Medale Mennicy Państwowej 1974–1978*, oprac. A. Kopydłowska, Warszawa 1979.
- Medale Mennicy Państwowej 1979–1983*, oprac. M. Kamiński, Warszawa 1985.
- Medale Mennicy Państwowej 1984–1988*, oprac. M. Kamiński, Warszawa 1990.
- Medale Mennicy Państwowej 1989–1990*, oprac. M. Kamiński, Warszawa 1991.
- Medale Mennicy Państwowej 1991–1993*, oprac. M. Kamiński, Warszawa 1994.
- Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków 1999.
- Różańska-Gambal B., *Występowanie epidemii ospy prawdziwej na świecie od czasów starożytnych po współczesne*, „Medycyna Nowożytna: studia nad historią medycyny” 2008, t. 15, nr 1–2.
- Rudzki E., *Polskie królowe*, t. 2, Warszawa 1990.

⁸⁶ Zob. <http://zamek.brzeg.pl> [dostęp: 14.05.2020].

- Strzałkowski J., *Medale polskie 1900–1944*, Warszawa 1980.
- Szwagrzyk J.A., *Moneta, medal, order. Katalog wystawy własnych zbiorów numizmatycznych Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, Wrocław 1971.
- Techmańska A., *Historia i zasoby kolekcji mennictwa legnicko-brzeskiego w Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu*, [w:] *Silesia Numismatica Ducatus Lignicensis et Bregensis. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Miedzi w Legnicy, 24–25 listopada 2000*, red. B. Paszkiewicz, Legnica 2001.
- Techmańska A., *Kolekcja monet i medali piastowskich w Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu*, [w:] „Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne”, nr 1/2006.
- Techmańska A., *Nabytki numizmatyczne Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu w latach 2007–2011*, [w:] „Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne”, nr 1/2011.
- Techmańska A., *600-lecie kościoła pw. św. Mikołaja w Brzegu. 500-lecie Reformacji. Informator wystawy Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu*, Brzeg 2017.
- Techmańska A., *Kościół pw. św. Jadwigi śląskiej (kościół przyzamkowy) w Brzegu*, [w:] „Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars. Półrocznik Instytutu Liturgii, muzyki i sztuki sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego”, R. 25/2019, nr 1 (53).
- Więcek A., *Medale Piastów śląskich*, Warszawa 1958.
- Więcek A., *Piastowie śląscy. Seria 14 medali pamiątkowych Józefa Stasińskiego wydana przez Muzeum Sztuki Medalierskiej z okazji 300 rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów śląskich 1675–1975*, Wrocław 1975.
- Wrzeciono M., *Diariusz miasta Brzegu 1565–1811. Wydarzenia z życia miasta i jego mieszkańców*, Brzeg 2017.
- Zlat M., *Brzeg*, Wrocław 1960.